

המבורג

(Hamburg). עיר בגרמניה, השנייה בגודלה במדינה והראשונה כעיר נמל. ראשיתה במאה התשיעית, ומהמאה ה-14 היתה עצמאית. המ' היתה ממרכזי הכלכלה, המסחר, הספנות, התרבות והאמנות בגרמניה. מ-1871 היתה מדינה-חברה בקיסרות הגרמנית, וכיום היא מדינה אוטונומית ברפובליקה הפדרלית של מערב גרמניה.

יהודים ספרדים-פורטוגלים ישבו בהמ' מסוף המאה ה-16, ומראשית המאה ה-17 ישבו יהודים אשכנזים באלטונה, ואחר-כך גם בונדסבק (Wandsbek), הסמוכות להמ', ובהדרגה החלו מסתננים להמ' גופא. ב-1671 התאחדו האשכנזים בקהילה אחת, אה"ו (אלטונה, המ', ונדסבק), ורק ב-1811 בוטלה קהילת אה"ו והאשכנזים והספרדים-הפורטוגלים התאחדו לקהילה אחת (אלטונה וונדסבק סופחו רשמית להמ' רק ב-1937). המ' היתה ממרכזי ה'השכלה' הראשונים, חלוצת הרפורמה, ובה הוקמה הקהילה הרפורמית הראשונה ונוסד ה'היכל' (Temple) הרפורמי הראשון, וגם האורתודוקסיה בהמ' היתה מתונה יותר. במחצית השנייה של המאה ה-19 ובשליש הראשון של המאה ה-20 הצטיינה המ' באוירתה הנוחה ליהודים, והם היו מעורים היטב בחברה.

במפקד ביוני 1933 נמנו בהמ' 16,885 יהודים (1.5% מתושבי העיר). היתה זו הקהילה הרביעית בגודלה בגרמניה, רבת פעילות הן כלפי פנים הן ביחסיה עם הסביבה. היו בה יותר ממאה אגודות, מוסדות, קרנות צדקה וארגוני תרבות, נוער וספורט. לציון מיוחד ראויים שלושה איגודי הדת: ה-Synagogen Verband הרפורמי, וה-Neue Dammior Synagoge הקונסרבטיבי; גופים אלה פעלו זה בצד זה מתוך שיתוף-פעולה במסגרת מוסדות הקהילה והמחישו בכך, הלכה למעשה, את ה'שיטה ההמבורגית'. דו-קיום בצוותא בא לידי ביטוי גם בעבודה הקהילתית המשותפת של אנשי ה'אגודה המרכזית של אזרחים גרמנים בני הדת היהודית' והציונים. כמחצית יהודי העיר היו חברים בקהילה-האם (Deutsch-Israelitische Gemeinde) וכאחוז אחד (170) השתייכו לקהילה ה'פורטוגלית' (הספרדית) הוותיקה. מבחינה כלכלית היו רוב יהודי העיר מעורים היטב בבנקאות, כגון הבנק של ורבורג, המסחר (חנויות כול-בו, חברות מסחר בין-לאומיות), הספנות (אלברט בליו) והמקצועות האקדמאיים.

עד שנת 1933 לא היו גילויי אנטישמיות בולטים, פרט למקרים ספורים של חילול בתי-כנסת ובתי-עלמין. ההתבוללות היתה נפוצה, ושיעור הנישואים המעורבים היה גבוה (ב-1933 – קרוב ל-40%).

לאחר עליית הנאצים לשלטון, משנודע כי במרוקו הטילו היהודים חרם על סחורות גרמניה, פנו שלטונות המ' אל ועד הקהילה וביקשו את התערבותו, והוועד נענה מיד. לקראת יום חרם אחד באפריל 1933 יצא העיתון הנאצי המקומי בכותרות רעשניות אודות הפעולה המיועדת,

ואולם, לפי עדויות רבות נראה כי לא בכול אזורי העיר שיתפה האוכלוסייה פעולה עם הנאצים והיו אף גילויי סולידריות עם היהודים. גיחוך מה עוררה העובדה כי משמרות ס"א ניצבו לפני חנויות של שומרי מסורת שממילא היו סגורות בשל קדושת השבת. כעבור שבועות מספר החל גל פיטורי יהודים במערכות הממשל, המשפט, הבריאות והאוניברסיטה. המצב החדש עודד הגירה רבת היקף (בשנים 1933-1937 כ-5,000 מהגרים) וחייב התארגנות מחודשת: שני בתי-הספר הקהילתיים, 'תלמוד תורה' ובית-הספר לבנות ברחוב קרולינן, קלטו עוד מאות תלמידים, הוקמו ארגוני יעוץ וסעד, תרבות וספורט, הן ביוזמה מקומית והן כסניפים של הארגונים הארציים. ברשימה שהכין ראש הקהילה ד"ר מקס פלאוט למשטרת המדינה ב-1935 מצויים כמאה ארגונים ומוסדות שונים, בהם 34 ארגוני תרבות וארגונים סוציאליים, 13 סניפי אגודות ארציות (ובכללם התנועה הציונית ולה 18 ארגוני-משנה), ו-18 בתי-כנסת ובהם כ-4,300 מקומות תפילה.

הלחץ החיצוני והפיטורים הניעו אישים חדשים לפעילות בקהילה. ביניהם בלט ד"ר ליאו ליפמן, ששנים רבות היה בעל תפקיד בכיר (Staatsrat) במחלקת הכספים של מדינת המ'. בסוף 1935 נבחר ליפמן לאחד משני ראשי ועד הקהילה, ופעל רבות בתחום הכספים, בעיקר בשנים האחרונות, עם פירוק הקהילה ומכירת נכסיה. באפריל 1936 נבחר הרב ד"ר יוסף קרליבך, שהיה אז רבה של אלטונה, לכהונת רב ראשי בהמ'. קרליבך, שהיה מעורה היטב בחיי הקהילה ובשנות ה-20 ניהל את בית-הספר 'תלמוד תורה', היה למנהיגה הרוחני באותן שנים קשות. הבנקאי הידוע מקס ורבורג נפנה יותר לענייני קהילת המ' ויהדות גרמניה בכלל, כפעיל ב'נציגות הארצית של יהודי גרמניה' וכיושב-ראש חברת 'עזרה'. לקראת הבחירות לאסיפת הנציגים הקהילתית (1937), הגיעו הגופים השונים להסכמה על הקמת אסיפה בלי בחירות, והיא כללה שבעה ליברלים, חמישה אורתודוקסים, חמישה ציונים וארבעה נציגי 'מפלגת הכלכלה'. האסיפה החדשה היתה פעילה כשנה בלבד ופורקה בידי השלטונות. בתחילת 1938 איבדה הקהילה את מעמדה המשפטי, ושמה הוסב ל'איגוד הדת היהודי' (Juedischer Religionsverband Hamburg E.V.).

ב'ליל הבדולח' נפגעו רוב בתי-הכנסת בעיר. המרכזי שבהם, בבורנפלאץ (Bornplatz), נמכר למדינה ובשנת 1939 נהרס כליל. ההיכל ברחוב אובר (Ober) נמכר גם הוא (והוא כיום תחנת השידור הצפון גרמנית), ואילו ה-Neue Dammtor Synagoge שוקם, אך נהרס כליל בהפצצות המלחמה.

כבר לפני-כן הוחל בפירוקם של ארגונים שונים ובהעברת נכסיהם לקהילה. לוח שנה שיצא בערב ראש-השנה תרצ"ח (במקור תרח"ץ) מטעם בית-היתומים הקהילתי מצוין קיומם של כ-50 מוסדות ואגודות. לאחר 'ליל הבדולח' זירזו השלטונות את פירוק הארגונים היהודיים, ופעולה זו הוחשה לאחר פרוץ המלחמה. באפריל 1939 מוזגו שני בתי-הספר הקהילתיים: אותה שנה למדו בבית-הספר המאוחד 1,337 תלמידים, והמדינה עדיין אישרה לו סיוע בסך

180,000 מרק. מוסד זה המשיך להתקיים עד המחצית השנייה של שנת 1942. בנובמבר אותה שנה צורפה הקהילה למשרד המחוזי הצפון מערבי של ה'התאחדות הארצית של היהודים בגרמניה' (Reichsvereinigung Der Juden In Deutschland), שכלל גם את קהילות ברמן והנובר. ד"ר מקס פלאוט הועמד בראש משרד זה. אותה שעה כבר היו גירושי ההמונים בעיצומם, והקהילה נידלדלה והלכה. בשנים 1941-1945 היו 17 משלוחי יהודים מהמ' ללודז', למינסק, לריגה, לאושוויץ ולטרזיינשטט. בין המגורשים היו כמה מדמויותיה המרכזיות של הקהילה – הרב קרליבך, שבחר שלא להגר ושלא לנטוש את צאן מרעיתו ונרצח בריגה בדצמבר 1941, ד"ר נתן, יועצה המשפטי של הקהילה, ד"ר יונס, מנהל בית-הספר לבנות, מקס מנדל, חבר הסנט של המ' ורבים אחרים. יותר מ-300 חברי קהילה שלחו ידם בנפשם, מהם 80 בתקופת הגירושים הגדולה, במחצית השנייה של 1941. אותה שנה ירד מספר יהודי העיר מ-8,000 ל-4,000 יהודים, רובם קשורים בנישואים מעורבים. עד סיום המלחמה עוד גורשו רבים מזרחה. ביוני 1943 חוסלה הקהילה רשמית, ופעיליה גורשו אף הם (ד"ר ליפמן ורעייתו התאבדו לפני הגירוש). מספר הקורבנות הכללי נאמד ביותר מ-7,800. אחרי המלחמה התחדשה הקהילה, ובתוך שנתיים היו בה כ-1,200 נפשות. מעטים מהם הם בני קהילת המ' שמלפני השואה. בשנת 1960 נחנך בית-הכנסת הקהילתי החדש.